

Heňnamlaryň hakykaty -2: «Awesta» kitabyň ruhy älemi

Category: Goşgular, Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Heňnamlaryň hakykaty -2: «Awesta» kitabyň ruhy älemi

HEÑÑAMLARYŇ HAKYKATY

► "Awesta" KITABYNYŇ RUHY ÄLEMI

"Awesta" kitabyň möçberi barada hem maglumatlar bir däl. Käbir işlerde berilýän habara görä, ilki başda bu kitap 12 müň, käbir ýerde bolsa 30 müň öküziň hamyndan ýasalan teletine gyzyň çalyň harplar bilen ýazylypdyr. Emma bu kitap doly görnüşde biziň günlerimize gelip ýetmändir. Bize elýeterli "Awesta" kitabyň söz sany 83 müňdür. Asyl nusgada ol 345 müň 700 sözden ybarat bolmaly eken" diýen maglumatlar bar. Emma doly gelip ýetmedik kitabyň söz sany barada kesgitli bir zat aýtmak juda şertlidir.

"Awestanyň" möçberi ilki başda 21 kitabh öz içine alypdyr. Emma bu kitap Aleksandr Makedonskiniň hem araplaryň ýörişleri döwründe ýitgä duçar bolupdyr. Bu kitap Aleksandr Makedonskiniň ýöriinde Persepol şäherinde dörän ýangynda zaýa bolýar. Kitaplar şäheriň baş ybadathanasynda saklanýan eken. Biziň günlerimize onuň dörtde bir bölegi gelip ýetipdir diýlip çaklanylýar. "Awestanyň" gadymy nusgasy Nusaýda 1324-nji ýylda göçürilipdir. Ol häzir Daniýa döwletiniň Kopengagen şäheriniň muzeýinde saklanýar.

Gadymy türkmen edebiýatyny soýuzyň gaty kyn şertlerinde öwrenen alymlar Ö.Ylýasow bilen Y.Hydyrow "Gadymy türkmen edebiýaty" atly kitabynda "Awestanyň" biziň günlerimize gelip ýeten kitaplary barada umumy çeşmelere salgylanyp aşaky maglumatlary berýärler:

"Biziň döwrümize gelip ýeten "Awesta" kitaby ençeme özbaşdak kitaplardan ybarat. Şol kitaplaryň mazmuny bütewi halda

zoroastrizmiň (otparazçylygyň -A.T.) dini taglymatlaryny öz içine alsa-da, olaryň her birinde aýry-aýry mazmun bar. Olar aşakdakylar:

1. WENDIDAT. Bu kitap 22 bapdan düzülipdir. Onda Ahura Mazda we Zaratuştranyň aýdyşygy arkaly her hili ýamanlyk ruhlar, döwler, olary ýeňmek, günä etmezlik ýaly dini zatlar barada gürrüň edilýär.

2. WISPARAD. Bukitap bolsa 24 bapdan ybarat. Onda ybadat edilýän pursatdaky aýdylýan dini şygyrlar ýazylypdyr.

3. ÝASNA. Bu kitap "Awestanyň" iň uly weas gadymy nusgasy hasaplanýar. Onda dini baýramlary geçirmeklik, dini goşgular, din bile baglanyşykly dürli döp-dessurlar, zoroastrizmiň hudaýlaryna degişli zatlar hakynda gürrüň edilýär.

4. ÝAŞT. Bu ýerde 22 sany şygyr berlipdir. Şol şygyrlar mifologik elementler arkaly zoroastrizmiň hudaýlaryny taryp edýär.

5. KIÇI "AWESTA". Munda güneş, Gün, Aý, Ardwusura, Warhran we başga-da birnäçe hudaýlar hakdaky ybadat ýazgylary bar".

"Awestada" Zaratuştranyň watanyňyň häzirki Türkmenistandygyna açyk aýdylypdyr. Onda Zaratuştranyň doglan ýurdy şeýle taryplanýar:

"Ol şeýle bir ýurt, ol ýerde san-sajaksyz goşunlara batyrlar serdarlyk we ýolbaşçylyk edýär. Otluk meýdanlary köp, çeşme suwly belent daglar çarwaçylyk üçin gerek bolan ähli zady getirip berýär. Gämi gatnaýan derýalar özüniň tolkunly suwlarynyň batly akymy bilen Honrut (Kabul derýsynyň ýakasy), Mair (Merw), Horewa (Aziýa), Gon (Sardionadaky bir welaýat), Sugd (Sogdy), Hysarozm (Horezm) ölkelerine getirýär".

Ine, şu alnan mysal-jümle hem onuň watanyňyň biziň Türkmenistanymyzdygyna kepil geçýär. Mundan başga-da Manys dagy Mames dagy, Mäne obasynyň ady Moena han, Kaka – Kakahýa, Käsnuw – Kansiwa köli, Haweran düzlügiň ady Haroýwe görnüşinde gelýär.

Geçmişe daş atmalı däl. Taryhy, onda-da edebi taryhy özlüğünde öwrenmeli. Biziň türkmençiligimiz 5.000 müň ýyl içindr kemala geldi. Türkmenleriň dünýäde 70-den gowrak döwlet gurandygy "Ruhnamada-da" aýdylýar. Güýçli döwlet döretmäge güýçli paýhas gerek. Türkmenler paýhas döredýän halk. Şanly taryhymyzda özbaşdak paýhas döreden iki pygamberi we bu pygamberiň mynasyp dowam etdirijisini görýäris:

1. Oguz han – ýeke hudaýlyga çagyran Beýik Şahsyýet.
2. Zaratuştra – otparazlyga (bulam ýekehudaýlyk) çagyran beýik şahsyýet.
3. Saparmyrat Türkmenbaşy – bu iki beýik pygamberiň mynasyp dowam etdirijisi.

Beýik türkmen şu üç mukaddesligi dünýä berdi. Giriş bölümind nygtaýşymyz ýaly, biz bu işimizde Oguz han eýýamynyň bitewi ylmy ýazgysyny etmegi göz önünde tutduk, oguz eýýamynyň edebiýatyny ylmy degşirip, olara öz mümkinçiligine görä güýjümüziziň yetdiginden baha berip gelyäris. Gozgalýan meseleleriň içinde özbaşdak öwrenilmeleri köp. Emma biziň maksadymyz "Ruhnamanyň" esaslanyp baha bermek. Oňa seretmezden, käbir mesele dogrusynda köpräk durmaga mejburdyrys. Şolaryň biri hem Oguz han, Zaratuştra meselesidir.

Oguz taryhynyň hem edebiýatynyň muşdagy Juma Ataýew "Edebiýat we sungat" gazetiniň 2003-nji ýylyň 24-nji ýanwaryndaky sanynda "Zoroastr pygamber kim?! Oguz han Türkmen hakynda täze maglumatlar kökeni" atly makalasyny çap etdirdi. Makalada awtor Oguz bilen Zoroastr (Zaratuştra -A.T.) bir şahsyýet hasaplaýar. Biz şu ýerde uzagragam bolsa awtoryň bu baradaky pikirini doly bermek maksady bilen oňa ýüzlenmekçi:

"Eger-de biz Zoroastr pygamberiň adyny käbir beýleki milletleriňki ýaly, ýapa deger-degmez tasa getirjek bolup durman, hakyky bolşy ýaly okanymyzda hem tüýs türkmen ady ZOR-AS-TUR bolýar duruberýär.

"Zor" sözünü türkmençe düşündirmegiň hajaty ýok hasaplaýarys.

"Tur" sözünüň gadymy dünýäde, (häli-henizem käbir dillerde)

"Öküz" manysynyň bolandygy, "TUR + AN" sözünüň Oguz ýurdy diýen manyny berýändigini barada, Oguz han Türkmeniň bolsa, Öküz han, Oks görnüşinde dünýäniň dürli dillerinde öz zamanasynda giňden tanymal bolandygy barada Saparmyrat Türkmenbaşynyň "Ruhnamasy" salgylanyp, öňki makalalarda ýazylypdy... Zoroastr adyny "Zor ~ as Tur" görnüşinden göni türkmençe at, onda-da türkmeniň milletiniň nesilbaşysy Oguz han Türkmeniň ady bolýar".

Awtoryň "Zor as Tur" sözünü Oguz han diýip okamagy esasly hem täzelik. Oguz hanyň mawy ýşykdan çykan gyza öýlenmegi we "Oguznamalarymyzdaky" başga-da delil bolup biljek zatlar: Gök Taňry, Gün, Ot düşünjeleri awtoryň peýdasyna diýeli. "Zoratuştra" sözünüň hem pars dilindäki "Garry düýeli" ýa-da "garry düýäniň eýesi" many berşi hem ýerlikli däl bolsun. Kanuny döreýän soraglar bar. Çeşmelerde, aýdaly Ý.E.Bertelsiň we başga-da gaty köp alymlaryň Zoratuştra miladydan öň 569-njy ýylda doglan diýen maglumaty nähili ýalan çykýar?! Oguz han miladydan V müň ýyl aňyrdan, Zaratuştra bolsa 2,5 müň ýyl (!!) Oguz elipbiýi, Awesta elipbiýi meselesi, "Awestanyň" miladynyň IV asyrynda täzedan ýazylmagy we başga-da şuna meňzeş soraglara nähili düşünmeli? Ýöne başga bir zat bar. Oguz hanyň Gök Taňry dini bilen otparazçylygyň içki inçe baglanyşygy bar. Otparazçylyk dini Oguzyň dininiň esasyndan köp zatlary alandyr. Oguz nesilleriniň arasynda nesilbaşymyz Oguz hanyň adyny göterýän şahsyýetler bolupmy ýa bolmanmy ~ ol düýpli öwrenilmäge mätäçdir. Oguz hanyň Gök Taňry dininde oduň mukaddes saýylmagy, otparazçylyk dininde oda çokunylmagy ýaly umumylyklar, elbetde, inkär edilmeli däl hakykatdyr. Bu mesele gaty çylşyrymly bolup, ylmy gözlegleri, çözgütleri talap edýär. Bu meselä kanunalaýyk gozgalan, ýöne doly özleşdirilmedik, çözülmedik, şonuň ýaly-da geljekde ýörite işlenilmeli mesele hökmünde düşüňäris.

Otparazçylyk dinine görä ot mukaddes. Suwy we ýeri hapalamaly däl. Suw din adatyny saklamak, oda tagzym etmek, çokunmak "Awestanyň" esasy talaplaryndandyr.

Gadymy sasanylar neslinden bolan patyşalar tagta çykanlarynda

mukaddes hasaplap, ot ýakmak däbini amal edipdirler. Soňra şol ot tä patyşa aradan çykýança ýanyp durupdyr. Buthanadaky ýanýan ody bir ýere gidende ýanlary bilen alyp gidipdirler. Meselem, Ýezdigert III araplardan halas boljak bolup, Merwe gelende öz oduny ýany bilen alyp getirýär.

"Awestada" biziň ata-babalarymyzyň dünýägaraýşy, dini ynanjyň olaryň durmuşynda näderejede orun tutuşy, geçmişiň mifler älemi we şular ýaly bir giden garaýyşlar jemlenipdir. Şol bir wagtyň özünde, onda onuň dörän hem ýazylan, göçürilen döwürleriniň ruhy dünýäsiniň şöhlelenýändigini aýtmalydyrys.

"Awestanyň" biziň günlerimize gelip ýeten bölekleri onuň uzak wagtyň dowamynda emele gelendigine kepil geçýär. Pars barlagçysy doktor Muhammet Moin "Awestanyň" "Ýasna" kitabyňyň 17 baby "gaty" diýlip, gadymy eýran dilinde ýazylypdyr diýen pikiri orta atýar. Ol munda milady senesinden öňki XI-VI asyrlaryň wakalarynyň beýanydygyny tassyklaýar. "Ýaş" diýip atlandyrylýan kitabyňyň käbir bölümleriniň ahameni eýran döwletinden irki, miladydan öňki VI asyra degişlidigini nygtaýar. Şeýle ýagdaý "Ýasna" kitabynda-da bar. Kiçi Awestanyň bolsa, Sasany hökümdary Şapur II (309-379 ýý.) döwründe otparaz ruhanysy Adarbad Mehraspand tarapyndan döredilendigini L.S.Braginskiý "Из истории таджикской народной поэзии" (Moskwa-1956, 193-nji sah.) atly işinde habar berýär. Munuň özi "Awestada" biziň ata-babalarymyzyň milady senesiniň ilkinji müňýyllygynyň başyndaky III-IV asyryň we miladydan öňki birinji müňýyllygyň ruhyýetiniň beýan edilendigini görkezýär.

(dowamy bar)...

Taryhy makalalar